

memorii | jurnale

Bernhard Stolz (dr Carl Ferdinand Bernhard Stolz, Dresda, 1809–București, 1844) a fost un jurnalist și scriitor german, critic de teatru, de artă, de muzică și de literatură, redactor, traducător, culegător de folclor, autor a numeroase relatări de călătorie și reportaje politice, profesor de limbi moderne și doctor în filozofie. Bernhard Stolz s-a căsătorit în 1839 cu Dora (Doris Friederike Catherine Luise) von Manikowska, fiica profesorului Heinrich von Manikowski din orașul Rinteln, în Saxonia Inferioară. Au locuit împreună la Praga, la Pesta și la București, unde Bernhard Stolz a murit în martie 1844. Dora a trăit în continuare la București până cel puțin în anul 1868.

Alex Drace-Francis (n. 1971) este profesor asociat de istorie culturală a Europei moderne la Departamentul de Studii Europene al Universității din Amsterdam. Specializat în istoria culturală și socială a României și Europei de Sud- Est în perioada modernă, a scris *The Making of Modern Romanian Culture*, 2006 (tr. rom. *Geneza culturii române moderne*), *The Traditions of Invention* (2013) și *The Making of Mămăligă*, 2022 (tr. rom. *Istoria mămăligii*, Humanitas, 2023). A tradus mai multe relatări de călătorie și, împreună cu Wendy Bracewell, a coordonat volume despre literatura de călătorie și relațiile între estul și vestul Europei. În 2014 a beneficiat de o rezidență FILIT (Iași) pentru traducerea literaturii române de călătorie.

BERNHARD STOLZ

Un boem la București

Reportaje dintr-o lume în tranziție

Cu scrisori inedite de la Dora Stolz
și surorile ei (1840–1845)

Traduse, introduse și comentate
de Alex Drace-Francis

HUMANITAS

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Iuliana Constantinescu, Veronica Dinu

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2025, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Stolz, Bernhard

Un boem la București:

reportaje dintr-o lume în tranziție de Bernhard Stolz:
cu scrisori inedite de la Dora Stolz și surorile ei (1840–1845) /
traduse, introduse și comentate de Alex Drace-Francis. –

București: Humanitas, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-8993-1

I. Drace-Francis, Alex (trad.; coment.)

821.112.2

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723 684 194

CUPRINS

<i>Introducere. O lume în mișcare</i>	7
<i>Notă asupra ediției</i>	17
PESTA	
I iunie 1842	21
II iulie 1842	28
II august 1842	31
BUCUREȘTI	
I octombrie 1842	37
II noiembrie 1842	46
III decembrie 1842	56
IV ianuarie 1843	63
V martie 1843	67
VI mai 1843	73
VII iulie 1843	77
SPRE CONSTANTINOPOL	
I Giurgiu–Tulcea, 12–15 septembrie 1843	85
II Sulina–Marea Neagră, 15–17 septembrie 1843	90
III Constantinopol, septembrie–octombrie 1843	95

Proiecte educaționale	111
Scrisori inedite	116
(Bernhard Stolz – Dora Stolz – Georg Hill – Ferdinande von Manikowska – Caroline von Manikowska)	
Rapoarte politice	162
Materiale etnografice	185
<i>Fișă bibliografică Bernhard Stolz</i>	203
<i>Mulțumiri</i>	207

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Stolz a publicat reportaje în revista *Ost und West* despre trei orașe: Pesta, București și Constantinopol.

Cele din Pesta au apărut între iunie și august 1842, întâi sub titlul „Aus Pesth [Din Pesta]“, apoi sub cel de „Pesther Briefe [Scrisori din Pesta]“.

Cele din București au apărut între noiembrie 1842 și august 1843, sub titlul „Briefe aus der Walachei [Scrisori din Țara Românească]“. Sunt numerotate I–VI, apoi VIII: am căutat cu grijă o scrisoare a VII-a; negăsind-o, am socotit că scrisoarea VIII e numerotată greșit și am corectat tacit.

Iar ultima relatare, despre Constantinopol, a apărut postum în noiembrie–decembrie 1845, sub titlul „Erinnerungen an eine Reise nach Konstantinopol [Amintirile unei călătorii la Constantinopol]“.

Am tradus din exemplarele digitalizate de Biblioteca Națională a Austriei (Österreichische Nationalbibliothek). O serie mai puțin completă de la Biblioteca Bavariei (Bayerische Staatsbibliothek) se află pe Google Books.

„Walachei“ este denumirea standard în germană pentru Țara Românească, termenul oficial în sursele interne pentru acest principat.¹ În secolul al XIX-lea însă, *Walachei* capătă în germană un sens mai

¹) Uneori apare „Valahia“ și în românește, în general în situații de contaminare cu alte limbi: vezi de ex. publicația bilingvă *Almanah al Curții și al Statului din Prințipatul Valahii pentru anul 1840 / Almanach de la Cour et de l'Etat de la Principauté de la Valachie pour l'année 1840* (București, 1840).

larg, metaforic, pentru a desemna o țară sălbatică, la capătul lumii.¹ Poate cu gândul la sensul acesta își intitulează Stolz reportajele „Briefe aus der Walachei“, deși nu pare să fi plecat din București.

Și titlul ultimei relatări a lui Stolz, „Amintiri dintr-o călătorie la Constantinopol“, cere unele lămuriri. Nu sunt „amintiri“ propriu-zise: textul are toate caracteristicile unui reportaj scris direct în cursul deplasării, folosind timpul prezent. Titlul a fost pus, probabil, de redacția revistei în contextul publicării întârziate, la doi ani după efectuarea călătoriei. Am optat pentru un titlu mai simplu: „Spre Constantinopol“.

¹) Pentru dezvoltarea acestui sens, vezi Ana-Maria Schlupp, *Walachei. Zur Herausbildung eines literarischen Topos* (Bielefeld, 2020), pp. 207–213.

BUCUREȘTI

(octombrie 1842–iulie 1843)

I

OCTOMBRIE 1842

Rămas cu un singur picior în Europa și-n lumea civilizată, dar cu nici unul în cea literară – căci în fauna de aici mișună multe animale, dar specia „om de litere“ este necunoscută –, soarta m-a plasat exact unde ar trebui să stea un corespondent al revistei *Ost und West*, și anume unde stă mica vocabulă *und* din titlul foii dvs. Voi vedea dacă pot îndeplini adecvat această sarcină interesantă de grănicer la post, și mă voi strădui să vă zugrăvesc întâmplările ciudate și puțin cunoscute ale capitalei noastre în adevăratele lor culori.

Bukarest – mai corect Bukurest, adică după etimologia general acceptată: loc al bucuriei, al plăcerii¹ – nu face o impresie favorabilă călătorului care vine de la Dunăre. Nu observă începutul orașului, din care se văd doar câteva case, și încă se mai crede în suburbii când, după aproape o jumătate de oră de mers, trăsura se oprește la Hanul lui Manuc, unul dintre hanurile de frunte din București, care însă nu este în stare să-l dezamăgească, tocmai în buricul orașului.

Întinderea Bucureștiului nu este mai mică decât cea a Parisului, dar orașul este construit așa de năstrușnic, încât

¹) Etimologie populară: numele orașului vine mai degrabă de la antroponimul Bucur (personaj real sau imaginar), care înseamnă „frumos, vesel“. Vezi Paul Cernovodeanu, „Originea mitică a Bucureștilor“, *Anuar al Arhivelor Municipiului București* 2 (1998), pp. 9–27.

cu greu ar putea exista vreun alt oraș asemănător. Te crezi într-un sat mare în care sunt mai multe case frumoase, dar mai ales barăci destul de mizerabile. Unele străzi principale sunt pavate și străbat orașul, se numesc poduri, fiindcă în trecut erau pavate cu lemn, ca niște poduri; restul constă în mahalale, care își iau numele de la diferitele biserici. Unele dintre aceste mahalale (cuvântul înseamnă de fapt parohie, comunitate)¹ sunt foarte drăguțe și exact ca și cum te-ai afla la țară, la mulți kilometri depărtare de oraș. Ele seamănă atât de puțin cu un oraș, încât a trebuit adesea să întreb, în timpul unei ieșiri, cât de departe este până la oraș. Acolo veți găsi mari suprafețe înierbate, gospodării țărănești cu livezi, stâne, garduri, puțuri, cele mai frumoase căsuțe de țară, pășuni, poieni, vii de mare întindere, toate îmbucătățite și împrăștiate; ești complet în mediul rural, și totuși în oraș. Într-o mahala atât de frumoasă te poți rătăci ore întregi fără să dai din nou de un drum principal; căci ulițele te conduc la ntâmplare în toate direcțiile și numai străzile principale, adică podurile, au nume, dar ele nu sunt afișate nicăieri și par să fie puse fără nici o noimă. Cea mai frumoasă priveliște asupra Bucureștiului este din Mitropolie, unul dintre cele mai înalte puncte ale orașului, și l-aș sfătui pe orice călător să înceapă de acolo, chiar dacă necesită un ocol prin oraș. Orașul se vede de acolo ca și cum ar fi cuprins într-un parc mare; clădirile frumoase și numeroasele biserici se ivesc din masele frumoase de copaci, iar întinderea orașului apare în toată mărimea ei cu adevărat impresionantă.

Străzile (podurile) din București sunt în mare parte înguste, murdare, prost pavate, fără trotuare, neregulate; un râu mic, nenavigabil, Dâmbovița, își șerpuiește apele galbene prin oraș. Cum lipsesc izvoarele, oamenii beau mereu apa filtrată din acest râu, despre care un vechi proverb românesc

¹) În epocă, „mahala“ însemna nu numai cartier, ci comunitate organizată în jurul unui lăcaș de cult sau al unei bresle, având și unele atribuții juridice.

spune că este atât de dulce, încât cine a băut din ea nu se mai poate despărți de ea.¹ S-ar crede că zicala este adevărată, dacă ne gândim la numărul mare de străini care au câștigat foarte mulți bani aici și care stau aici de zece, douăzeci de ani sau chiar mai mult, și care nici nu se mai gândesc că ar putea să aibă altă patrie. Unii care au vrut să-și cheltuiască agonișelile în străinătate s-au întors aici după un timp. Cu foarte puține excepții, casele au numai parter, eventual și un etaj. Cutremurele destul de dese sunt parțial cauza acestui lucru.

În București, amestecul frapant de elemente orientale și europene este inconfundabil, și vizibil în toate privințele; mod de viață, îmbrăcăminte, obiceiuri, instituții, biserică, sistem politic. Totul poartă încă un caracter de bază oriental, dar cu multe schimbări. Francezii în special au exercitat o mare influență asupra Bucureștiului. Pe vremea când rușii au ocupat țara,² boierii au găsit în învățarea francezei un mijloc de comunicare cu protectorii lor. Acum aici se vorbește multă franceză, iar aproape toți boierii călătoresc la Paris și își fac așa-zisele studii acolo. Hainele lor, mobilierul lor, profesorii lor pentru toate materiile, arhitecții lor, tutorii și guvernantele lor etc. trebuie să vină de la Paris. Ei au trebuit adesea să plătească scump această dragoste pentru Paris și pentru francezi; căci aventurierii au venit aici în număr mare din Franța industrială și au exploatat ce-au vrut și ce n-au vrut în avantajul pungii lor și i-au obligat pe boieri la multiple contribuții. Multe dintre aceste povești, despre care se aude mai mult chiar din primele zile ale unei șederi în București decât

¹) Zicala „Dâmbovița, apă dulce, cine te bea nu se mai duce“, consemnată prima oară în 1804 de geograful armean Hugas Ingigian, a fost popularizată ulterior de Enrich Winterhalder – care a fost prieten cu Stolz – în volumul *Flori de scâieți culese de pe malul Dâmboviței* (București, 1846) și pusă pe muzică de Johann Andreas Wachmann (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, p. 290). ²) Țara Românească a fost ocupată de ruși în mai multe rânduri: decisiv pentru introducerea limbii și a moravurilor franceze au fost ocupațiile din 1806–1812 și 1828–1834.

într-un an în orice alt oraș, sunt atât de interesante și de picante, încât nu le pot ascunde cititorilor voștri. *Cronica scandaloasă*¹ aduce oamenilor minuni proaspete în fiecare zi. Una dintre următoarele scrisori va conține mai multe din acestea.

Pe cât de luxos își mobilează mulți boieri locuințele, pe atât de simplu este mobilierul românului de rând. Mesele și scaunele sunt rareori din același lemn și de aceeași formă, piesa principală de mobilier este un divan lat, un cadru simplu de lemn, acoperit cu un covor de paie sau cu pături, uneori tapițat și prevăzut cu perne. Unele dintre aceste divane, care servesc drept paturi de noapte, ocupă peste jumătate din cameră. Pe acest divan, românul își petrece cea mai mare parte a vieții, dormind sau fumând ciubucul și sorbind dulceață, șerbet sau, mai ales, cafea. Casele sunt slab păzite, dar cu toate acestea furturile și mai ales spargerile pe timp de noapte sunt foarte rare. Pe de o parte, românii sunt prea leneși și insuficient de îndrăzneți pentru așa ceva, iar pe de altă parte, vigilența polițiștilor de rând este mare. Seara, de îndată ce se întunecă, pietonii, care sunt obligați să poarte fiecare un felinar, sunt somați aproape la fiecare cincizeci de pași cu: „Cine colo!“ și trebuie să răspundă „om bun“. Orice om suspect, și la fel oricine cară ceva, este oprit și interogat, astfel încât, dacă se fură ceva într-o parte a orașului, există întotdeauna o pistă prin care hoțul poate fi urmărit. Cu toate acestea, furturile mici și fraudele nu sunt deloc rare.

*

Acum câteva săptămâni mi-am reînnoit aici o cunoștință interesantă, și anume cea a vestitului alergător de viteză Mensen Ernst.² Va călători în Munții Lunii³ în numele prințului

1) *La Chronique Scandaleuse* (în fr. în orig.). 2) Atlet de origine norvegiană (1795–1843), pionier al probei de viteză. Un istoric modern, Edward S. Sears, *Running Through the Ages*, 2nd ed. (Jefferson, NC), 2015, pp. 57–58, oferă o evaluare mai sceptică a isprăvilor sale. 3) Lanț muntos legendar în estul Africii, termen vehiculat de geografii antici în legătură cu localizarea izvoarelor Nilului, curent încă în sec. al XIX-lea.